

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

טבילה במקוה חמה בשבת (א)

ואומרים מזיעין אנחנו, אסרו להם את הזיעה והתירו חמי טבריה. ועדיין היו רוחצין בחמי האור ואומרים בחמי טבריה רחצנו, אסרו להן חמי טבריה והתירו להן את הצונן. ראו שאין הדבר עומד להן, התירו להן חמי טבריה, וזיעה במקוה עומדת. אמר רבא האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עברינא.

וכן פסק בשולחן ערוך (א"ח סי' שכו ס"א): אסור לרחוץ כל גופו אפילו כל אבר ואבר לבד אפילו במים שהוחמו מערב שבת בין אם הם בכלי בין אם הם בקרקע ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף אסור אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו.

ומבואר ששורש האיסור הוא משום גזירה וממעשים שהיו, וכתב הרי"ף (ביצה פ"ב יא.) בשם גאון, שאיסור רחיצה בחמין קל יותר משאר איסורים דרבנן, מפני שאינו בגדר 'שבות' ואינו אסור אלא משום גזירה, וכתב בהגהות רעק"א (שם, הביאו בבאור הלכה סי' שכו ד"ה במים שהוחמו) להקל ברחיצת חמין שהוחמו בערב שבת למצטער.

ומאחר שחז"ל גזרו שלא לרחוץ בחמין אפילו הוחמו מערב שבת, מדה יש לברר היטב הטעמים להקל לטבול במים חמים בשבת ולמצוא את

מנהג חסידים ואנשי מעשה לטבול ולהיטהר בצפרא דשבתא. במקוואות שבזמננו מצוי לעיתים בור מים חמים, והבלנים מקפידים להכין את חומו של הבור מערב שבת, כדי לאפשר לבאים לטבול בצפרא דשבתא טבילה נוחה במים חמים. ויש לעיין בדברי: היאך מותרת טבילה זו, והרי מצינו שאסרו חז"ל רחיצה במים חמים בשבת. ויש להסתפק בנידון זה: הן כאשר המים הוחמו מערב שבת ונשמר חומם לשבת, והן כאשר חמום המים נעשה בשבת עצמה על ידי שעון שבת או מערכת טרמוסטט. מהו גדר ההיתר או האיסור בכל אחד מן האופנים הללו?

גזירת מרחצאות

חז"ל אסרו לרחוץ גופו בשבת בחמין. וגזרו כן כדי שלא יבואו הבלנים לחמם את המרחץ בשבת, מפני שראו שהיו הבלנים מחממים את המרחץ בשבת והיו עוברים על איסור הבערה ובישול.

מקור האיסור הוא בגמרא (שבת מ.): מאי עוברי עבירה, דאמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא, בתחלה היו רוחצין בחמין שהוחמו מערב שבת, התחילו הבלנים להחם בשבת ואומרים מערב שבת הוחמו, אסרו את החמין והתירו את הזיעה. ועדיין היו רוחצין בחמין

מתלה ואקום בשבת

יש לי במטבח מתלה ואקום עליו עומדים כלים לייבוש. לפעמים קורה והוא נופל בשבת, האם מותר לחזור ולתלותו בשבת?

ת. אסור תלות מתלה ואקום על הקיר משום איסור 'מכה בפטיש'² או 'בונה'³.

הפלגה בספינה שחוצה את האוקיינוס

הוצע לי להצטרף להפלגה בספינה החוצה את האוקיינוס מהארץ לאמריקה, במסע הנמשך מספר שבועות. מאחר שההפלגה נמשכת ברציפות גם בימי שבת, התעוררה בי השאלה

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

לפתוח גמרא לצורך תמונה

אנו עומדים לערוך לילדנו תמונות 'חלאקה', וברצוננו להעמידו כשהוא מחזיק בידו גמרא פתוחה, לצורך צילום בלבד, באופן המדמה לימוד. האם יש בכך משום זלזול בקדושת הספר, או שמא מותר לעשות כן לצורך צילום וזיכרון משפחתי?

ת. מותר, משום שאין כאן בזיון לספר שמשמש בו לשימוש חול, אולם לתחילה נכון ללמוד מעט בספר¹.

1 כתב במשנה ברורה (סי' קנד סק"א): אסור להשתמש בספר להנאתו, כגון להגן בפני החמה או כדי שלא יראה חבירו מה שעושה. ולענין להניח ספר אחר תחת ספר שלומד בו כדי להגביהו כתב להלתי, וזהו דעת המנהג אברהם (שם) והחיי אדם (כלל לא סמ"ח), והס"ד (א"ח סי' שטו סק"י ויר"ד סי' רפב סק"ג) אסור גם בזה. אולם נראה שכל מה שנאסר משום בזיון הספר הוא כאשר משתמש בו לשימוש חול, אבל כשנעונו לפניו הרי אינו משתמש בספר, ומעמידו לפניו למראה בלבד. וכן כתב בספר אהל יעקב (כבוד הפנים חשבות הפוסקים עמ' שכב) שהג"ח קנייבסקי השיב שאין בזה משום בזיון לספר. אך יש שהורו שראוי ללמוד בספר אחר כך. עוד הביא (פרק י' ע"א) משה רב עם הגרש"ז אויערבאך, שפעם אירא ביקר אצלו אדם אחד ולפניו שנפרד ביקש להצטלם אתו, הגרש"ז בענותו נעתר, וילדות הייתה בו באותו אדם, והענין פניו ושאלו אם יאות לפתוח ספר לצורך התמונה, וגם לזאת הסכים הגרש"ז בטוב לבו ומדותיו האצילות ועשה נמוכותו. אמנם כתב שיתכן שלמד בספר אחר כך. וראה בספר חשוך ומד (ב"ק ס:) שהתיר למתקרב להצטלם עם תפילין.

2 במשנה ברורה (סי' ש"ד סק"ה) כתב שהאיסור לתקוע ממזכר כותל תלות עליו הוא משום 'מכה בפטיש'. ובספר שמירת שבת כהלכתה (פרק כג ח"א מד) כתב שלכן אסור להדביק על קיר או על מתלה זכוכית מומי או חומר לאפשר על ידי לחץ אור או באמצעות הדבק הנמצא על המתלה, שזה דומה למסמר אסור אם הוא נשאר

הישראל לעשות עמו מלאכה בשבת. ובמשנה ברורה (סק"ה) הביא מהעולות שבת (סק"ה) שאם אין יכול לפסוק יכול להפליג בלא פסיקה, שהפסיקה רק למצוה ואינה מעבדת. ובזמננו שבעלי הספינה לא יסכימו להשיבת הילוך הספינה לכל יום השבת, וכשמבטק בקשה כזאת אין זה אלא חובא ואיטולא, אפשר שאינו צריך לפסוק. אבל אם בעלי הספינה או חלק מעובדיה הם ישראל, כתב המנחת יצחק (ח"ב סי' ק, ח"ג סי' טז) שאסור אפילו אם ההפלגה היא בתחילת השבוע, לפי שאסור ליהנות ממעלה שבת, אף שעושה המלאכה לצורך עצמו, והעושה כן עובר על איסור 'לפני עור' ואיסור מסייע. והוסף במנחת יצחק שם, שאפילו לשיטת הש"ך (יד"ד הגר"ש אלישיב להלתי במקום צורך גדול וחולי. 6 שמירת שבת כהלכתה (פ"א ס"א) וכתב שם שבאופן זה מותר אפילו אם רוב הנוסעים יהודים. ואם אין הספינה מפליגה בזמנים קבועים אלא לפי ביקוש מצד הנוסעים, מותר רק כאשר רוב הנוסעים הם נכרים. 7 שו"ע (שם ס"א) שלדבר מצוה מותר להפליג אפילו בערב שבת. ובמהלך הסימן (ס"ז) כתב חש"ל שהולך לארץ ישראל נקרא דבר ציון, וברמ"א כתב שם כי שהולך לסחורה או לראות פני חבירו הרי זה דבר מצוה,

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א המשך מעמ' א'

בניית מגדל קפלה בשבת לצורך צילום

ילדי קיבלו קופסה גדולה ובה מאות כפיס 'קפלה', הם שיחקו בהם ביום שישי ובשבת קודש ובנו מגדלים וכדומה. אחד הילדים בנה מגדל גדול וביקש שלא יפרקו אותו עד מוצאי שבת כי רוצה שיצלמו את ה'צירה' שלו, הוא הוסיף ואמר שרוצה לצלם במוצאי שבת אך מפילים את המגדל, חברו השיב לו שכדי לצלם מזווית טובה יותר יש לפרק את המגדל ולבנותו מחדש במקום אחר בחדר. הם פירקו את המגדל, אלא שאז בא ילד שלישי וטען בפניהם: שכבניתם את המגדל להנאתכם ורק רציתם שלא יפרקו אותו, זה היה בסדר. כעת כשאתם עומדים לבנות אותו מחדש למטרת הצילום, הרי זה ממש 'מכין' משבת לחול ואסור. האמנם יש בבנייה זו חשש של 'הכנה' משבת לחול, מאחר שכל מטרתה היא לצורך צילום שיעשה רק לאחר השבת?

ת. אם הילדים הונים מעצם הבנייה, אין איסור, הן מצד הכנה משבת לחול⁸ והן מצד עשיית חפציו בשבת⁹. אולם אם ניכר לכל שהילד בונה את המגדל כדי לצלמו לאחר השבת, יש לאסור¹⁰.

טבילת מכל מתכת הנמצא במכשיר להכנת דונאטס

ברשותי מכשיר להכנת דונאטס [מאכל הדומה לסופגניה עם חור באמצע], אשר נטבל כדת וכדין מיד עם רכישתו. למכשיר יש חלק נוסף, מכל מתכת עם גוף חימום, המיועד להכנת סוג מסוים של דונאטס. כאשר לפני לישת העיסה ממלאים את המכל במים, והם מורתחים ומותזים לתוך עיסת הדונאטס במהלך הכנתה. מכל המתכת נשבר וקינינו חדש תחתיו, האם הוא טעון טבילה?

ת. מכל המתכת צריך טבילה ללא ברכה. ואם יש קושי גדול לטובלו, אפשר להקל שאינו צריך טבילה¹¹.

ואין נקרא דבר ההשגחה אלא מי שהולך לטובל בעלמא. 8 גדר איסור הכנה הוא לעשות בשבת מלאכה המותרת כאשר אינו צריך את המלאכה אלא למוצאי שבת. וכגון מה שמבאר במשנה ברורה (סי' ט) שאסור לתקן ולהציע את המטה לצורך השינה במוצאי שבת, שאף שזוהי המטה היא מלאכה המותרת בשבת, מכל מקום אסור לעשותה כשעושה זאת למוצאי שבת. וכן בעניינינו אם הילדים בונים את המשחק בשבת ללא שום הנאה, רק כדי להשתמש בו אחר השבת, יש לאסור משום הכנה משבת לחול, אך כיון שהילדים הונים גם ממעשה הבניה בשבת, מותר. 9 איסור 'ממנוח חפצין' הוא לכתוב או אפילו לעיין בלוח ששית דברים האסורים בשבת אפילו בדפוס, וכגון מה שמבאר בשו"ע (אורח סי' טו) שאסור בשבת לעיין בנכסיו לראות מה צריך לתקן בהם, או לכתוב פתח לשער כדי שיכול מיד במוצאי שבת ללכת לעסקיו או לראות דברים האסורים בשבת. ולפי זה בעניינינו כלאחר שיש מקום לאסור כיון שהילדים בונים את המשחק כדי לצלם אותו שזו פעולה אסורה. אולם במשנה ברורה (שם קפ"א) הביא מהמקור אברהם (סי' טו) שאסור (ו) וכן הוא בשו"ע הרב (סי' ט) שאין איסור 'ממנוח חפצין' אלא כאשר הדבר ניכר שעושה כן בשביל עסקיו, וכגון כשעומד ליד נכסיו ומעיין בהם. שניכר שעושה כן בשביל לדעת מה לתקן בהם. ולכן כאן שאין ניכר בזמן הבניה שבונים בשביל צילום, מותר.

11 בשו"ע (יד"ס סי' כ"ה) מבאר שסביל של חשיטה אינו צריך טבילה. והטעם לפי שרק כלי שעושה או כליים שמכניסים בהם את האוכל עד שהוא ראוי לאכילה, צריכים טבילה, ואילו כלים המשמשים לתקון האוכל כשלימים שאינו ראוי לאכילה, אינם צריכים טבילה. אמנם הרמ"א הביא שיש שחולקים על זה, וכן טוב לטובל ככל של חשיטה בלא ברכה. בהמשך דבריו הביא הרמ"א שהברזל שמתקנים בו את המצות (שערין) אינו צריך טבילה, והטעם ככל כיון שהמטען שמשמש את האוכל קודם הזמן שהוא ראוי לאכילה. אמנם בזה לא כתב הרמ"א שטוב לטובלו

לכתוב על יין שנשמר מראית גוי

ברשותי יקב בוטיק שבו אני מייצר יינות איכותיים. לאחרונה נודע לי שיש הנוהגים בחומרא שלא לשתות יין שראה גוי. בפועל, בתהליך הייצור אצלי אין כלל גוים המעורבים קודם הבקבוק, והעובד הגוי היחיד בפועל הוא איש ניקיון, הפוגש את הבקבוקים רק לאחר שהם סגורים. האם רשאי אני לציין על גבי הבקבוקים שהיין 'מיוצר תוך הקפדה על שמירתו מראית גוי ומחללי שבת', מבלי לפרט לצרכן את אופן ההקפדה בפועל?

ת. מעיקר הדין אין איסור בשתיית יין שראהו גוי, אולם השל"ה הק' הביא שיש מחמירים בכך¹². וכתבו הפוסקים שגם לדבריו אין זה אלא כשהגוי רואה את היין ממש ולא דרך בקבוק הזכוכית¹³, ועכ"פ לא באופן שהבקבוק סגור וחתום¹⁴. אולם נראה שאין לכתוב את הנוסח המוצע על תווית הבקבוק, כיון שאין קולות אלו מוסכמות לדברי הכל, ויש בזה חשש של 'לימדו לשונם דבר שקר' (ירמיהו ט"ד)¹⁵.

נמצא דם בביצים שמשחו את החלות

ילד מבני הבית הבחין בכתם דם בשארית של ביצים טרופות שהייתה מונחת בצלחת עמוקה, ומתן נמשחו החלות שנאפו לכבוד שבת קודש. את שארית הביצים השלכנו מיד לפח. השאלה היא: האם יש לחשוש שמא החלות נאסרו מחמת מגע הביצים שיש בהן דם, ואם כן - כיצד יש לנהוג בהן למעשה?

ת. אם הביצים הגיעו מתעשיית שיווק הביצים הרגילה, אפשר לאכול את החלות¹⁶. אך אם הגיעו מביצה שנולדה בצורה טבעית, יש להחמיר ולקלף את השכבה החיצונית¹⁷.

חשש ריבית בהוצאת חשבונת

בעל עסק אחד ביקש מחברו בעל עסק אחר שיוציא עבורו חשבונת, לצורך דיווח על הוצאות. בעל העסק הסכים, אך התנה תחילה שיעביר לו המבקש את סכום החשבונת בהעברה בנקאית, ורק לאחר מכן יוציא עבורו

זוכה ליין המשומר בענבי, אחר שמשמח אלהים ואנשים בברכות. ותמה אני על המקילים בארצות הגוים' כל' ומדבריו נראה שחומרא זו היא אפילו בסתם יין ולא רק בייין של קידוש, כיון שעיקר החומרא שבת קודש יין נטף. וכן נראה מדברי הבן איש חי (שנה פ"א פשוט בנק אחר יין) שכתב שכל זה רק בייין שראוהו גוי עובד ע"ז. אבל אם ראוהו שמעאלי שאינם עובדים ע"ז אין מקום להחמיר אפילו מדידת חסידות, והרי שיעקר החומרא היא משום יין נטף.

13 כן כתב בדברי יחזקאל (החדש) בשם הגה"ק ר' אברהם מרדכי אשכנזי דובב מירשם (ח"א סי' קכז) שהוכיח שאף שראיה דרך זכוכית נקראת אריה, מכל מקום שליטת העין אינה פועלת דרך הזכוכית. אמנם הבית שחסידיים ואנשי מעשה מחמירים שלא לקדש גם על יין שראוהו גוי דרך קנקן הזכוכית.

14 שיש שהביאו את דברי הגה"ק משינאווא ה"ל, דוקא בבקבוק שהוא סגור וחתום, שכיון שנגיעת גוי בבכאי גונא אינה אוסרת את היין, גם ראייתו אינה אוסרת.

את החשבונת על שמו, ולאחר כמה ימים יחזיר לו את הסכום במזומן. האם יש במעשה זה חשש איסור ריבית, מאחר שלמעשה בתחילה נעשתה כאן הלוואה בהעברה הבנקאית, שהוחררה רק לאחר זמן, וההלוואה הותנתה בהוצאת חשבונת, שהיא עצמה דבר שיש לו ערך כספי. מצד שני מאחר שעיקר התועלת שבמעשה היא לטובת המלווה, המבקש את החשבונת, האם בשל כך הדבר מותר?

ת. אם מוציא החשבונת זקוק לכסף כדי להשתמש בו, הרי בפועל יש כאן 'אגר נטר', דהיינו שהוא נותן לו טובת הנאה בעד פרק הזמן שהוא משתמש בכסף, והדבר אסור. אך אם מוציא החשבונת אינו זקוק לכסף, וכל מה שהוא דורש תחילה לקבל את הכסף הוא רק כדי להיות בטוח בכספו, או בגלל שהוא צריך קודם להפקיד ואח"כ להוציא עבורו, ובפועל אינו עושה שום שימוש אחר בכסף, אין כאן ריבית¹⁸.

צביעת דירה בעזיבת יחידת דיוור

שכרתי יחידת דיוור, ובחווה השכירות נכתב שאני מתחייב להחזיר את הדירה באותו מצב שבו קיבלתי אותה, אך לא נכתב במפורש שעלי לצבוע את הדירה בסיום השכירות. במהלך תקופת המגורים נעשו בדירה חורים בקירות, ואני מוכן לסתום אותם ולהחזיר את הדירה במצב תקין. כעת מבקש השוכר שאצבע את הדירה מחדש, ואני טוען שאין עלי חיוב בכך, מאחר שהדבר לא נכתב במפורש בחוזה. האם על פי הלכה אני מחויב לצבוע את הדירה, או שדי בכך שאחזיר אותה במצב שימושי כפי שקיבלתי, אף ללא צביעה?

ת. אם נכתב בפירוש בחוזה שצריך לצבוע, צריך לצבוע. גם דירות גדולות ששוכרים אותן לכמה שנים ומופיע בחוזה שהשוכר יחזיר את הדירה כמו שקיבלה, המנהג הוא לצבוע. אולם ביחידות דיוור של זוגות צעירים שמתחלפים מדי שנה, אם לא נכתב בחוזה במפורש שצריך לצבוע את היחידה בעת העזיבה, באופן שהקירות נשארו ללא שינוי משמעותי, אי אפשר לחייב לצבוע¹⁹.

הביצה נדעת הרמ"א או שדי להסיר את נקודת הדם ולהשתמש בשאר הביצה, ראה בשו"ת שבת הלוי (ח"ב סי' כב), ובשו"ת אג"מ (יד"ס סי' לו) שהחמיר וכן בשו"ת משנה הלכות (יד"ס סי' צו) שהחמיר למעשה. במקרה זה שנתבאר בדם לאחר שכבר נאפו החלות, אם הביצים הגיעו מתעשיית הביצים הרגילה, וטוהרים ומותר להשתמש בשאר הביצה פשוט שמוחר, גם למחמירים דיבבע שכבר נאפו אפשר להקל.

17 באופן שהביצים הגיעו ממשק ולא מתעשיית הביצים הרגילה, יש לבדוק אם הביצים הן מספגות דארינא או מתרנגול, כי גם בביצי משק, מכיון שהן משוקות לשוק, פעמים רבות שראיתן את מספגות דארינא ואין האיסור אלא משום מראית העין. אמנם אם מדובר בביצה שנולדה בדרך טבעית מתרנגול, כגון ביצה שנולדה אצל חצצר יש לחשוש. ואמנם אם הביצה הייתה מעוברת בעיט, כלאורה היה הדם בטלע בשמים. אך ביצה ששחשח כצופי על גבי החלות, הרי זה ניכר וגם יתכן שאין ששים נגד הדם בצופי. וראה שו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' צ) שהביא מהפוסקים שדנו להצריך כדי טבילה, אבל מקנתנו שדי להסיר דיו קליפה, ולפי זה אפשר לאכול רק פנים החלה בלא הקרום שלה. ולעניין הברכה קודם בציעת החלות, אם אינו מקלף קודם הברכה, כי אין לו חלום שלם וכשר לכתחילה לצבוע על חלות אלו. [ובעניין בורר באופן זה של קליף כבר הארכנו במק"א].

18 ראה רמ"א (יד"ס סי' קס"ז) שהביא מהמקובל וז"ל בשם ספר התרומות (שער מ"ד סימן ק"ו) שהיה ראוי צריך לטבול מותר את לטובת המלוה אומי לו בנה לך חורבה וז' וכל מה שתוציא על זה עלי לשלם לו וכל זמן שאינו משלם לו דור בהם, מותר הואיל ואין כאן הלוואה, רק עשה לטובת המלוה.

19 פשוט שאין נעשה שינוי ממש בקיר, שרואים כללך ממש שנוגע בך ע"י הדיינים וכו'. ויש להסיר ללא לצבוע, שהיו צריכים לצבוע, כי אין לו בכלל השבת הדירה כפי שקיבלו אותה, וכמו שברור שיש עשה חורים בקיר שעליו לתקן את הקיר ולהחזיר את המושכר כפי שהיה קודם קידחת החורים, וזה כולל לסתום אותם ולצבוע את המקום ולהחזיר למצב שהיה קודם לכן.

שעל כל פנים יש להיזהר לתת את החמין לתוך המוקה קודם הלילה, משום שלאחר מכן כבר יש עליהם שם איסור, והרי זה כמבטל איסור לכתחילה.

אלא שלפי דבריו לא הותר אלא באופן זה שהוסיפו מים חמים לתוך המוקה, אמנם לחמם המוקה על ידי גוף חימום כמו שנוהגים לחמם בזמנינו, לא התיר.

וכעין זה כתב בסדרי טהרה (סימן קצו סק"ט ד"ה ולולי דמסתפינא) שהגזירה נאמרה באופן שהמים מחוממים בעצמם, אבל במקוואות שבזמנו המים הגיעו ממעינות, ושפכו לתוכם מים חמים לחמם, ועיקרם מן הצוננים וגם המעט מים חמים ששפכו עומדים להתבטל ולהתקרר, ואין על המוקה שם מקום מים חמים ואינו דומה למרחצאות. ואמנם דבריו נאמרו במקוה שמקורו במי מעיין המתחלפים כל הזמן וכן יש יותר ארעיות במצב החום של המים. וגם לדינא כתב שלא ראה מחלקים בזה, ולכן לא התיר רק בין השמשות ובצירוף טעמי היתר נוספים, כמבואר בדבריו. [וצ"ע על הבני ציון שהביא שם מדבריו, ולא הזכיר שכבר כתב מעין דבריו להתיר].

לא העמידו דבריהם בטבילה של מצוה

בשו"ת דברי יוסף (סי' סד) כתב, שכיון שהמנהג הוא לטבול אפילו בחמין ואין פוצה פה ומצפצף, יש ללמד עליהן זכות, שכיון שהאיסור לרחוץ בחמין שהוחמו מערב שבת אינו אלא מפני הבלנים שהיו מחממים בשבת והיו אומרים שהוחמו מערב שבת, כמבואר בגמרא (שבת מ.), וגזירה זו אין איסורה חמור ואינה בכלל שבות, כמו שכתב הר"ף (ביצה יא.) וזה לשונו: 'ולענין רחיצה ביום טוב בחמין שהוחמו מערב יום טוב חזינן לגאון דקא כתב הכי, ההיא דאמרין לא ירחץ אדם כל גופו בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת, דוקא בשבת, אבל ביום טוב שרי לרחוץ כל גופו במים שהוחמו מערב יום טוב, דלאו דבר שחייבין עליו משום שבות ולא משום רשות ולא משום מצוה היא, אלא גזירה היא, וכי גזרי בשבת אבל ביום טוב לא'. ומבואר שאין זה בכלל איסור שבות, אלא חומרא שהחמירו בשבת. וא"כ יש לומר שלא העמידו חכמים דבריהם במקום טבילה של מצוה.

עוד כתב, שאף שיש לחלק ולומר שרק באופן שאי אפשר בענין אחר לא העמידו דבריהם, אבל כאן הרי יכול לטבול במים צוננים, יש לומר שכיון שיש מזה צער לגוף הוי דינו כמצטער שהתירו חכמים לרחוץ בחמין, וכמו שכתב הרמב"ם (שם פ"ו ה"י) וכ"פ השו"ע (או"ח סי' שז ס"ה) שמותר לומר לעכו"ם להביא מים חמים דרך חצר שלא עירבוהו כדי לרחוץ בהם את המצטער, ואף שאין שם צורך מצוה.

וכן הסכים בסדרי טהרה (סי' טז ד"ה אחר) שמחמת הטעמים שכתב הדברי יוסף במקום שנהגו לטבול בחמין אין למחות בידם כי יש להם על מי לסמוך. ועוד הוסיף לחזק דבריו וכתב דבפרט בזמן הזה שירדה חולשה לעולם ואי אפשר להם בצונן ויש מזה ביטול מצות עונה. אולם כתב שבמקום שלא נהגו להקל אין לטבול בחמין, רק באופן שכתב לעיל שהמוקה

אנו יודעים על מה העמידם]. והנודע ביהודה עצמו כתב שני טעמים אחרים להתיר:

א. יתכן שדוקא על רחיצה גזרו כיון שיש לחוש שיבואו לחמם בשבת, אבל טבילה שאינה מצויה כי אם בכניסת השבת, שהרי צריך שתהיה סמוך לחפיפה אין שייך החשש שיבואו לחמם בשבת, כיון שאז עדיין המים חמים.

ב. על פי מה שכתב רש"י (שבת לט: ד"ה בכלי) שטעם האיסור לרחוץ בחמין שבכלי, משום דהרואה אומר היום הוחמו ומוכחא מילתא דתולדות האור נינהו ואתי להחם בשבת, כגון נותן צונן בחמין, ומבואר שלא חששו שמה יבוא להניח את הצונן על האש ממש, רק שמה יתן צונן לתוך חמין, ובטבילה במקוה דבר זה אסור אף בלא זה, שהרי אין טובלין בשאובין. אולם כיון שאין להורות לקולא מפני שאנו מדמין, על כן לא סמך על סברותי למעשה.

אין הכוונה למים רק לטבילה

בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תככו אות יב) כתב שאין למחות ביד הטובלים בחמין בשבת, משום שאינם צריכים את חמימות המים, וכל כוונתם היא רק לטבול במקוה, וכיון שהיא טבילה לשם מצוה מותרת לכתחילה לטבול בחמין.

והוכיח האבני נזר כן מדברי הטור (או"ח סי' תריג) שכתב בשם הבה"ג שמותר לעבור ברגליו במי נהר ביום הכיפורים עד צוארו לצורך מצוה, אבל לשוט במים ביום הכיפורים אסור אף לצורך מצוה. והקשה עליו הטור, שאיסור רחיצה ביום הכיפורים נלמד (יומא עז.) מפסוקים, ומכל מקום במקום מצוה התירו לעבור במים ביום הכיפורים, ואם התירו לעבור במים לצורך מצוה אף שעובר על איסור רחיצה, כל שכן שמותר לשוט במים שהוא רק גזירה מדרבנן.

והמהר"ח (סי' תרג) כתב ליישב שביום הכפורים האיסור הוא לרחוץ, ולכן כשאין כוונתו לרחוץ אלא לעבור את הנהר לא אסור שמאחר שבאמת אינו מתכוון לרחיצה לא חשוב רחיצה, אבל כששט במים הרי כוונתו היא לשוט, לכן אסורוהו אף לצורך מצוה. וכתב באבני נזר, שהוא הדין לגבי טבילה בחמין בשבת, כיון שאין כוונתו לרחוץ בחמין אלא לקיים מצות טבילה לא אסור משום גזירת רחיצה, אך כתב שהיתר זה ראוי לטבילת עזרא, אבל לטבול לתוספת קדושה אין להתיר לכתחילה, אך גם אין למחות ביד הטובלים.

המים חמים שניתנו בעש"ק התבטלו ברוב מים קרים

גם בשו"ת בנין ציון (סי' עו) כתב ללמד זכות על המנהג, שבדאי אין לנו להוסיף על גזירות חכמים, והם גזרו שלא לטבול בחמין עצמן שהוחמו בשבת או אפילו בערב שבת על ידי אור, כיון שגזרו ערב שבת אטו שבת, ובשבת גזרו שמה יטיל צונן בתוך החמין ויבטלם בשבת, והכל גזירה אחת היא, אבל המים שבמקוה לא נתחממו על האור, רק עירו מים חמים לתוך הצונן, וא"כ כבר נתבטלו המים חמים במי המקוה, כמו שנתבטלו לענין שאין המקוה נחשב לשאובין מחמתם, ואף שהמים נתחממו מחמתם, לא מצינו שגזרו חכמים על החמין שנתחממו על ידי חמין. על פי זה כתב

הזכות לנוהגים כן, אם יש מקום לחלק בין טבילה במקוה למרחצאות, וכן מה דין מים שהוחמו עד למצב של פושרים, אם גם בהם קיימת גזירת מרחצאות או רק במים חמים ממש.

טבילה במקוה חם

הנה על עצם הטבילה בשבת, פסק בשולחן ערוך (שם ס"ח) שאדם מותר לטבול מטומאתו בשבת. ואף שאמרו בגמרא (ביצה יח.) שאין להטביל כלי מטומאה לטהרה ביום טוב, שהרי הוא נראה כמתקן כלי, בטבילת אדם התירו מפני שלא ניכר שבה לטבול מטמאתו אלא נראה כמצנן עצמו במים. ובנידון אם מותר לטבול במקוה חמה בשבת, מצאנו שנחלקו האחרונים אם גם היא בכלל גזירת רחיצה בחמין או לא:

בפתחי תשובה (יו"ד סי' קצו סק"ב) הביא תשובת חכם צבי (סי' יא) שאסר לטבול בליל שבת בחמין, משום דאסור לרחוץ כל הגוף בחמין בשבת. וכתב שלטבול בחמין ודאי איסורא עביד ושרי למיקריה עבריינא וכו', והאריך בזה, ומסיק 'סוף דבר הלכה למעשה אני אומר שאין לטבול בחמין בליל שבת ומותר רק בצונן או בהפגת צנתן בלבד עד שלא יקרא עליהן שם חמין' וכו'. עוד הביא תשובת הנודע ביהודה (תניינא חלק או"ח סי' כד וכה) שהיה מזהיר להבליגן שיתנו החמין בערב שבת למקוה בעוד היום גדול, כדי שלששתחשך לא יהיו רק פושרין, ובפושרין שרי, רק בחמין אסור.

הגזירה במרחץ ולא במקוה

אולם הקרבן נתנאל (שבת פ"ב סכ"ב אות ק) האריך להשיג על כל מה שכתב בשו"ת חכם צבי, וסיים 'ובעיקר הדין כתבתי באריכות שטבילת מי מקוה בחמין לא הוי בכלל גזרת מרחצאות'. וכן כתב בברכי יוסף (שיירי ברכה יו"ד סימן קצו אות ב), בשם שו"ת בית יהודה (ח"ב סי' לב) שמותר לטבול בליל שבת אפילו בחמין, וכן תפס הברכי יוסף (בשיירי השייריים שם) עיקר לדינא. וכן הביא בשער הציון (סי' שכו סק"ה) בשם ספר חסד לאברהם.

אמנם הקרבן נתנאל כתב דבריו רק על מקוה שממימי הוחמו מערב שבת, אכן אודות מקוה שממימי נתחממו גם בשבת על ידי שעון שבת או טרמוסטט לא איירי.

ובישועות יעקב (או"ח סי' שכו סק"א) הקשה שלדברי הקרבן נתנאל שרחיצה בחמין אסורה וטבילה בחמין מותרת, אם כן לטבול בחמין מוכח שנועד לתקן הגוף, ואילו במסכת ביצה (יח.) נתבאר שההיתר לטבול בשבת הוא משום שהוא נראה כבא לקרר את עצמו. ויישב שאף בלא זה כבר כתב הרמ"א (יו"ד סימן קצו ס"ב) שההיתר לטבול בשבת הוא רק אם בזמנה או לא יכלה לטבול קודם, משום שבזמנינו אין לומר שנראה כמיקר, וההיתר כדי להיטרה לבעלה ומשום קיום מצוות פריה ורביה.

אין צורך לחמם מי המקוה ואין דרך לתת צונן לתוך חמים

הנודע ביהודה כתב שאין לסמוך על דברי הקרבן נתנאל כיון שלא בירר טעמו. [אמנם הקרבן נתנאל כתב שהאריך בטעמא דמילתא דאין טבילה בשבת בכלל גזירת מרחצאות, אלא שלא זכינו לראות דבריו ואין

חלות ששכחו להפריש מהם חלה מערב יו"ט

לצורך עצמו, וקטן שעושה איסור לצורכו זה יותר קל.

(ג) דהרי ההיתר בנוי על הא דמותר לתת לו איסור דרבנן כדי לחנכו למצווה, וא"כ עדיף שהמצווה שעושה בזה היא מצוה המוטלת עליו ממש, וכשהחלה שלנו הגם שעושה מצוה בהפרשתה מ"מ אינו מצוה המוטלת עליו ממש.

והנה בעצה זו, יש אומרים דמהיות טוב עדיף שמי שמצווה לקטן להפריש לא יהא אביו, שאביו מצווה עליו יותר משאר אנשים.

עוד ראיתי בספר חנוך לנער (פרק ל' סק"ג) שאולי עדיף לתת לקטנה בת י"א שנה, דהיא שייכת יותר במצות חלה ויותר יש ענין לחנכה בזה מאשר לקטן.

יש לציין, שהיתר זה [-עצה השלישית] מובא לראשונה בספר עיבור אורח להגאון האדמ"ר, וכן הביאו בספר ציצ' הקודש (סימן י"ט) בשם מהר"ל דיסקין, אלא שהביא שם שבפעם אחרת לא רצה המהר"ל להקל בזה. וכן הביא בספר חתם סופר (סימן י"ט) אלא שהוא כתב שזה הלכה ולא למעשה. ובמועדים וזמנים (חיד"ר פ"ה) פקפק בזה מחמת שיטת הגר"א שלא מועיל הפרשת מופלא הסמוך לאיש. עוד ראיתי בספר חדרי דעת על הלכות חלה (להגרח"ד פשוטאמן שליט"א) ששמע שפעם אחת היקל בזה הגאון ד"הגר"נ קופשיץ, ולאח"כ כששאלוהו האם הורה כן היה מתמה על עצמו על מה שהתיר זאת, והסביר שעשה עצמו כמתמיה מפני שלא רצה שילמדו להקל בזה תמיד, אלא שאותו פעם היה בזה צורך גדול וצורך מצוה, ובצירוף למה שהגר"נ הפריש חלה לכל העיר כמנהג הרבה רבנים בכדי שלא יכשלו האנשים (זה מועיל מדין זכין לאדם שלא בפניו). וא"כ רק ממש כשאין ברירה אחרת אפשר להקל בזה.

והנה בכל האופנים הנ"ל שמפרישים חלה ביו"ט, החלה נהיית מוקצה בהפרשתו, אלא שבעת ההפרשה הוא בידו יכול להמשיך לטלטלה ולהניחה במקום שירצה מפני שבא לידו בהיתר (משנ"ב תקו ס"ק כ"ט), וכשמניחה יזהר שלא להניחה בכלי מטעם ש'מבטל כלי מהיכנו', וכן צריך להשאירו לאחר יו"ט ולשרפו.

וכשיש צורך מצוה דאורייתא כגון ליל א' דפסח וליל א' דסוכות, כתב הפמ"ג (תק"י א"א סק"ח) שלבטל המצווה דאורייתא דוחה האיסור דרבנן של הפרשת חלה, ומותר להפריש וא"צ לכל ההיתרים ונשאר בצ"ע. ובשמירת שבת כהלכתה כתב שיכול באמת להפריש, אבל עדיף שיפריש במחשבה [אבל בלאו הכי אין היתר להפריש במחשבה בשבת ויו"ט, כמובא בברכי יוסף (סי' שכ"ג), וכ"כ בדרך אמונה להגרח"ק זצ"ל (הלכות מעשרות פרק ט' ציון ההלכה צ"א)].

העולה לדינא:

מי ששכח להפריש חלה על חלות שאפה מערב יו"ט וזוהר ביו"ט, יכול ללוש עיסה חדשה ביו"ט כשיעור המחייבת בחלה ולהפריש ממנה גם על החלות שאפה מערב יו"ט [ובלבד שהיו סמוכים זה לזה בשעת ההפרשה כדין מן המוקף], וא"כ יכול לאפות עיסה חדשה אפילו פחות משיעור המחייבת בחלה [מאותו המין של החלות של ערב יו"ט] ולאחר האפיה יצרפם יחד עם החלות שאפה מערב יו"ט בכלי אחד ויפריש מן המאפה החדשה על הכל.

ואם אינו יכול לאפות עיסה חדשה ביו"ט [וכפי המצוי היום ברוב בתי ישראל שאין תנור דלוק מערב יו"ט לאפות בו, אלא משאירים להבה או פלטה דלוק לבשל ולחמם בה התבשילים ואי אפשר לאפות בה עיסה], יש מקילין בשעת הדחק לתת לקטן בן י"ב שנה שיפריש חלה מן החלות שנאפה מערב יו"ט [כי קטן זה אינו מצווה על איסור הפרשת חלה ביו"ט ומאידך הוי' מופלא הסמוך לאיש שיכול לנדור וגם להפריש חלה], ועדיף שיקנה החלות לקטן כדי שיפריש משלו וכפי הטעמים שנתבאר בפנים המאמר.

הבצק החדש, כי כרגע כבר יש לו חלות ויצא שעשה הבצק החדש שלא לצורך, ודבריו יהיו מובנים רק כשעושה עצה ב' וכמו שנכתוב לקמן.

עצה ב': אם מחמת איזה סיבה אינו יכול לעשות עצה א' מפני שאין לו די קמח וכדו', אז נקל עליו לעשות עיסה קטנה יותר פחות משיעור החייב החלה [והטעם שזה יותר בדיעבד הוא מחמת שיש מחלוקת במשנ"ב (תק"ו ס"ק כ"ז) דיש שס"ל שההיתר היא רק באופן שהעיסה החדשה יש לו שיעור בפני עצמו דאז כשמפריש אינו נחשב שמפריש מהעיסה שעשה בערב יו"ט גרידא, ויש שמקילים שדי בפחות משיעור, ובשעה"צ (ס"ק מג) סמך על שיטה זו רק בשעת הדחק, אלא שהשו"ע כן פסק כדעה המקילה, וכן צע"ק שבמשנ"ב (סי' תנ"ז סק"י) הביא דעה זו ולא כתב דווקא בשעה"צ].

וכשעושה עיסה פחות משיעור בכדי לחייבה בחלב צריך לצרפה למה שכבר אפה מערב יו"ט, וא"כ צריך שיהא ג"כ אותו סוג מאפה (כמבואר בשו"ע סי' ס"א ברמ"א ובעוד מקומות). וצריך לאפות את העיסה החדשה קודם ההפרשה, דא"ל הפרישו בעוד בצק, דאז אינו חייב עדיין בחלה, דבצק ואפיו אינם מצטרפים לשיעור (כמובא בט"ז יו"ד שכ"ד סק"ד, שו"ע או"ח סי' תנו סעיף טו). ולאחר האפיה צריך ליתנו בכלי אחד יחד עם מה שאפה מערב יו"ט בכדי לצרפם יחד. והכלי צריך שיהא לו דפנות, ושכל החלות יהיו בתוך דפנות הכלי, ולפחות חלק מהחלה, ובאם יש חלה שמוחוץ לדפנות צריך לכסות במפה, ודי שיהיו בכלי ביחד רק ברגע ההפרשה (פמ"ג תנ"ז א"א). ויפריש חלק מהחלה החדשה לשם חלה, אבל אין לו לעשות את כל החלה החדשה לשם חלה, דא"כ יצא שמה שאפה ביו"ט מיועד לשריפה ויתכן שאינה חייבת כלל בחלה, וא"כ כשהפריש אותה לחלה יוצא שהפריש מן הפטור על החיוב.

ובעצה זו מובנת דבריו של החתם הנ"ל, דהרי בעצה זו ההפרשה היא רק לאחר האפיה, וא"כ בשעה שאופה העיסה החדשה הטרי עדיין לא הותרו לו החלות באכילה, וא"כ יוצא שבשעת האפיה מותר לו לאפות חלות כי עדיין אין לו חלות המותרת באכילה, ולאח"כ כשיפריש ממה שאפה יותרו ג"כ החלות של ערב יו"ט באכילה.

עצה ג': כשאין לו אפשרות ללוש ולאפות מחמת שאין לו תנור וכדומה, מצינו עוד היתר בפוסקים והוא לתת חלק מהחלות לקטן יותר מ"ב שנה, שבגיל הזה כבר הגיע לעונת נדרים והוא מופלא וסמוך לאיש (כמובא ביו"ד סי' רלג), ומופלא הסמוך לאיש אז תרומתו תרומה (וה"ה חלה) כדאיאת ברמב"ם (תרומות פ"ד ה"ה), וא"כ יוצא שלגבי האיסור להפריש ביו"ט עדיין קטן הוא ואין עליו איסור, ואילו לגבי הפרשת חלה דינו שאם הפריש אז חל הפרשתו, וא"כ יש ליתן לו והוא יפריש ממנו חלה.

והנה בשו"ע (או"ח סימן שט"ג) יש מ"ח' אם מותר לתת לקטן בידיים לעבור איסור דרבנן, אבל כתב שם המג"א שאף למאן דאסור, מ"מ לצורך מצוה לחנכו, בזה מותר לתת לו בידיים איסור דרבנן, וא"כ כאן שיעשה מצות הפרשת חלה מותר לכו"ף לתת לו חלה בכדי שיפריש מהם ויעשה מצוה. [והנה בגמרא יש מ"ח' האם דין מופלא הסמוך לאיש היא דאורייתא או דרבנן, ובעניינו אין נפק"מ דהרי ממילא חלה בזמן הזה דרבנן].

והנה כשעושה עצה זו עדיף להקנות את החלות לקטן שיהיו שלו ממש מחמת כמה טעמים:

(א) דאם החלה שייך לבעה"ב, א"כ הקטן מפרש בשליחות הבעה"ב, ואמנם דעת הקצות החושן (סימן קפ"ח סק"ג ע"ש) שלמופלא הסמוך לאיש יש ג"כ שליחות, מ"מ דעת המנחת חינוך (מצוה תק"ז) שאין שליחות אף במופלא הסמוך לאיש, ולכן עדיף לצאת גם דעתו ולהקנות לקטן את החלה, שאז א"צ לדין שליחות אלא הוה כמו כל אחד שתורם משלו על של חברו. [וע"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' כ"ה) שדן בזה ודעתו שלכו"ע יש שליחות דרבנן למופלא הסמוך לאיש]. (ב) כשהחלה שייך לקטן אז יוצא שהקטן מפרש

לכבוד חג השבועות הכינו באחד המשפחות הרבה חלות לכבוד יו"ט, בכדי שיהא בעצרת 'דבעינן נמי לכם', חלות טריים וטעמים, מרוב הטרדות בערב יו"ט שכחו להפריש חלה מהעיסה של החלות, וזוהר מזה לקראת קידוש בליל יו"ט, כאשר כל המשפחה המורחבת, החתנים והכלות, הנכדים והאורחים, עומדים ומחכים להתחלת הסעודה, ושאלתם בפייהם איך יוכלו להתיר את החלות באכילה לכבוד יו"ט?

ראשית נקדים את המובן מאליו, דאסור להפריש חלה ביו"ט על הנאפה מערב יו"ט כמובא בשו"ע (סי' ק"ו ס"ג), ואף שמותר צורך אוכל נפש ביו"ט, אין הפרשת חלה בכלל. וטעם הדבר, יש שביאורו מפני שהם מכשירין אוכל נפש, ומכשירין שאפיהם לעשותן מערב יו"ט אסור ביו"ט (כמובא בשו"ע סימן תצ"ה), אלא שביאור זה קצת קשה דא"כ למה לא התירו להפריש כשלא היה שהות מערב יו"ט כמו שהתירו מכשירין שלא היה שהות מערב יו"ט לעשותן. ובשו"ת תורת חסד פלפל בזה, והיוצא מדבריו שחז"ל לא התירו ההפרשה מפני שאינו מתקן לאכילה אלא מוריד ממנו האיסור ע"ש.

והנה באם המקרה הנ"ל היה בחול, אז ההוראה בזה הייתה פשוטה, דהרי בחלת חול' הדין הוא שמותר לאכול ממנו קודם הפרשה, ובלבד שישאיר ממנו שיעור חלה ועוד קצת, כדי שיוכל אחרי יו"ט להפריש ממנו. [ואם החלות היו מכמה עיסות נפרדות ואינו יודע כל חלה מאיזה עיסה הוא אז צריך לשייר מכל חלה בכדי להיות בטוח שמפריש חלה מכל עיסה ועיסה, דא"כ יתכן שמעיסה מסוימת לא לקח ממנו חלה].

אלא שהיות והמקרה היה בארץ ישראל, שבאר"י אסור לאכול כלל מהחלה קודם הפרשה, אז יש לדון מה עליהם לעשות, ונסדר ההיתרים באופן שנכתוב קודם היתרים הרווחים יותר ולאח"כ את ההיתרים היותר דחוקים.

עצה א': אם למשפחה יש תנור דלוק מערב יו"ט או אפילו פלטה חם מאוד שאפשר במציאות לאפות עליו, אז יש להם היתר ללוש עוד עיסה כשיעור חלה (והוא 1.666 קילו קמח לדעת הגר"ח נאה, 2.250 לחזו"א) והוא שיעור החייבת בודאי בברכה, וי"א דמספיק בשיעור המחויב בחלה לחומרא ובלי ברכה (דהיינו מקילו ורבע), וצריך לקחת הקמח ולשער באומד, דהרי אסור למדוד ביו"ט (כמובא בשו"ע סי' תק"י ס"א, סי' תנ"ז ס"ג), ומפריש חלה מהעיסה החדשה שעשה ופוסט גם את החלות, ובעת ההפרשה צריכים החלות להיות 'מוקף' לעיסה, כדין חלת אר"י שמפרישין רק מן המוקף (כמובא בשו"ע יו"ד סי' שכ"ג), ו'מוקף' הכוונה קרוב וסמוך, אבל א"צ שיהיו מצורפים דהיינו באותו כלי, היות שבכל עיסה יש בו שיעור חלה בפני עצמו וא"צ לצרפו לשני בכדי שיתחייב אלא יכול להפריש מאחד על השני (כמבואר בשו"ע יו"ד שכ"ז ס"א ברמ"א).

ובכה"ג שיש לכל אחד שיעור, יכול להפריש מהבצק על האפיו (כמובא בט"ז סי' שכ"ז סק"ב ובשעה"ד סי' תנ"ז סט"ז), וא"צ לאפות את העיסה החדשה קודם ההפרשה. וכן א"צ שיאפה את אותו מין מאפה, דיכול לעשות מהעיסה השני עוגה וכדו' ואין צריך דוקא לעשות חלות. ואולי יש עדיפות שיעשו באמת מין מאפה אחר דהרי חלות כבר יש להם וכל ההיתר לאפות ביו"ט כשיש לו כבר משהו אפיו זה רק כשצריך לפת חמה (כמובא במשנ"ב תק"ז ס"ק כ"ה) דהרי אסור לעשות מלאכה סתם שלא לצורך, וא"כ קצת קשה להתיר שכסבר יש להם הרבה חלות טריים - שיאפו עוד חלות כשאינם באמת צריכים לכך, אלא עדיף שיאפו עוגה לכבוד יו"ט שאין להם כזה עוגה.

ובספר חתם סופר (סימן י' ס"ד) כתב להתיר אף לעשות עוד חלות, מטעם דהרי כעת שלא הפרישו חלה ואסור להם לאכלם, א"כ יוצא שבאמת אין להם חלות ולכן מותר להם לאפות עכשיו חלות, אלא שצע"ק על דבריו דהרי לכתחילה מפרישין בעודה עדיף (שו"ע יו"ד סי' שכ"ז), וא"כ כשיפרישו חלה מהעיסה החדשה הרי החלות שאפו מערב יו"ט הותרו באכילה, וא"כ יאסר לו להמשיך באפיית

שיעור הטרחה בקיום מצות עשה

ר' מנחם היסב את מבטו לעבר הנייד שזה עתה רטט בידו ומה מאוד התפלא לראות על הצג את שכנו יונתן המתגורר בבניין שמעבר לכביש, יונתן שאינו מהאנשים המתקשרים סתם כך ללא סיבה פתח ואמר: זה תקופה שמבחיני אני מחלון ביתי כי יונים מקננות בגג הרעפים שבעליית הגג המשותף שבבניין ובהתבוננות מעמיקה הבחנתי בקן ובו אפרוחים וביצים ומה שמחתי לבשרך כי נקרה לפניך מצוות עשה מהתורה "כי יקרא קן ציפור.. שלח תשלח את האם..". ר' מנחם שסימני שיבה כבר נראו עליו הודה נרגשות ליונתן ונפנה לראות בעיניו את הקן, אולם כאשר אך נכנס לעליית הגג שהייתה עמוסה בחפצים ישנים הבחין שהעניין מסובך מדי עבורו וכי לא יוכל בנקל לפלס את דרכו לעבר הקן, ובמחשבה שניה הסתפק אם מחויב במצבו לטרוח בגופו כל כך בכדי לקיים את המצווה.

תשובה: א. הנה מבואר בשולחן ערוך או"ח (סי' קס"ג סעיף א') דההולך בדרך צריך ללכת לפניו ד' מיל ולאחוריו מיל כדי ליטול ידיו, ובמג"א (שם סק"א) הוכיח מהירושלמי דאף היושב בביתו צריך לילך ד' מילין ונשאר בצ"ע. והמשנ"ב (ס"ק ג') כתב דהיושב בביתו צריך ללכת עד מיל ע"ש, ומ"מ מבואר דצריך לטרוח טרחה רבה, אולם יתכן ואין ראייה מהתם ד"ל דנטילת ידיים הוי כעין ל"ת מדרבנן שאסור לאכול פת בלא נט"י אבל במצות עשה בעלמא שמא אינו חייב לטרוח.

ב. בחיי אדם (כלל ס"ח סעיף י"ט) נסתפק אם צריך לעקור מביתו למקום אחר לקיים מצוה, והוכיח מר"ה (לי"ד ע"ב) במי שהיו לפניו ב' עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין וכו', ומסקינן דצריך לילך למקום שתוקעין ואם תמצא לומר דחייב לעקור מעירו אם כן אותם האנשים הגרים במקום שמברכין חייבין לבא לעיר שתוקעין בו, ואיך ימצא מקום שמברכין ואין תוקעין אלא ע"כ דאין צריך לעקור ממקומו למקום אחר ע"ש.

ג. באו"ח (סי' תרפ"ה ס"ז) איתא י"א דפרשת זכור ופרשת פרה דאורייתא ואותן שדרים במקום שאין מניין צריכים לבא בשבתות אלו למקום שקורים בתורה, ולכאורה מוכח דלא כהחיי אדם אלא דצריך לעקור מביתו אף לפני זמנו כדי לקיים המצוה בזמנו ואף בספק דאורייתא צריך לעקור.

ד. בבא קמא (ק"ג ע"א) מבואר לגבי הגזול את חבירו דאם לא נשבע אין צריך ללכת אחריו למדי להשיב את הגזילה, הרי דאינו חייב לטרוח במצות והשיב את הגזילה, אמנם נחלקו הסמ"ע והש"ך (ח"מ סי' שס"ז סק"ב) אם פטור זה הוי מעיקר הדין (דעת הש"ך) או משום תקנת השבין (דעת הסמ"ע), ע"ש ואם זה פטור מעיקר הדין א"כ יש מכאן ראייה דאין צריך לטרוח במצוות עשה אך אם הטעם משום תקנת השבים הוי דין מיוחד בגזילה ואין ללמוד ממנו לשאר מצוות.

ה. בחולין (קל"ט ע"ב) יכול יחזר בהרים ובגבעות במצות שלוח הקן, ת"ל כי יקרא, משמע דלולי דכתיב כי יקרא הו"א דצריך לחזר בהרים כדי לקיים מצוה זו אף שיש בזה טרחה יתירה,

ו. בחולין (ק"י ע"א) חולה מעיים פטורין מן התפילין וברש"י שם דצריך לחלצן בכל שעה, הרי שפטור ממצות תפילין מטרור שצריך לחלצן בכל שעה, ועיין במנח"א (שמות סי' כ"ד) שהוכחתי מדברי רש"י דאין מצות תפילין חיוב מוגדר בזמן ע"ש ואכמ"ל.

והנה בדברים (ל' י"ב) "לא בשמים היא" וכו' פרש"י "שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמודה" ולכא' כוונתו שאין גבול לטרוח שחייב לטרוח, אך אין משם ראייה דשאני התם שמדובר בכלל התורה והמצוה ולא במצוה מסוימת בזמן מסוים ודו"ק. וידוע בשם הגר"ח מבריסק באחד שנמנע מלבקר אביו בעיר אחרת משום הוצאות הדרך דכבוד אב משל אב ולא משל בן, ואמר הגר"ח דא"כ חייב הוא ללכת ברגל. ועיין כע"ז בהר צבי (י"ד סי' קצ"ז) שכתב בתוך דבריו בפשיטות דאב המבקש מבנו לבוא אליו ממרחקים וקשה לו ללכת רגלי חייב להוציא הוצאות כדי לנסוע אליו ודן מתוך כך לחדש הלכה בשאלה אם בן צריך לשכור אחרים להעמיד עלוקה לאביו, ע"ש.

ושוב ראיתי בשו"ת דבר יהושע (ח"א סי' א') שהאריך טובא בשאלה כללית זו כמה צריך לטרוח בשביל מצות עשה, ועיין עוד באשל אברהם להגה"ק מבוטשאש מהדו"ת בהלכות תפילין שדן כע"ז לגבי מצות תפילין.

ולסיום הדברים ראוי להוסיף מה שאמר (ירושלמי ברכות ס"א ע"ב) תרי אמוראי בטעמיהן של ב"ש וב"ה (החולקים במי ששכח ולא בירך במקומו אם יחזור למקומו ויברך או לא, שבית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך, ובית הלל אומרים יברך במקומו שזכור..). טעמ' דב"ש שחזרו "אילו שכח שם כיס אבנים טובות ומרגליות שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו" (ולא תהא תורה שלימה כטובות עוה"ז) ובטעמ' דב"ה אמרו "פועל עושה בראש הדקל וכו' שמא מטריחין שיחזור למקומו ויברך וכו' (וכל אדם פועל הוא בעוה"ז הזמן קצר והמלאכה מרובה ובעה"ב דוחק).

סוף דבר נראה, שבטרחתו של אדם אי אפשר ליתן גדר קצוב ומסויים, ומ"מ נראה ברור דאף ברממנו אמרו חז"ל "אל יבזבו יותר מחומש" ואסור לו לעשות כן, מ"מ בטרחה, אף אם פטור הוא מלטרוח טרחה יתירה מ"מ ודאי שאין בו איסור אלא אדרבה מדת חסידות יש בכל טרחה שיטרח במעשי המצוות.

היוצא לדינא:

לא מצאנו בהלכה גדר מסוים לשיעור חיוב טירתו של אדם עבור מצוות עשה, ומ"מ נראה ברור דאף אם פטור הוא מלטרוח טרחה יתירה מ"מ ודאי שאין בו איסור אלא אדרבה מדת חסידות יש בכל טרחה שיטרח במעשי המצוות, אולם במקרה דנן אם אינו יכול לטרוח בגופו וודאי שאינו מחויב בדבר.

הפסיק בברכות קריאת שמע

ראובן התפלל בשבת בבוקר בדביקות ובהתרוממות, אולם כאשר הגיע לברכת יוצר אור בקטע שששרים 'קל אדון' הוצרך לצאת לבית הכיסא, לאחר שחזר הסתפק האם צריך לחזור לראש הברכה, ולהתחיל שוב מיוצר אור?

תשובה: בשו"ע (או"ח סי' סה ס"א) נפסק שאם הפסיק באמצע קריאת שמע, ושהה זמן שיכול לגמור את כולה, והשהייה היתה מחמת אונס, כגון שהאדם לא היה ראוי לקרוא מחמת נקיות או שהמקום לא היה ראוי לקרוא בו, חוזר לתחילת קריאת שמע. ובמשנה ברורה (שם סק"ה) דן באופן שהפסיק באמצע ברכות ק"ש מה דינו. ובביאור הלכה (ד"ה חזרה) מביא שהירושלמי מסתפק כשפסק באמצע ברכות ק"ש, האם אנו דנים כל ברכה וברכה בפני עצמה, ולפי זה יוצא קולא שאם שהה בין ברכה לברכה אפילו כדי לגמור כל הברכות אינו חוזר כלל, אך זה גם לחומרא שאם שהה באמצע ברכה רק כדי לגמור את אותה הברכה חוזר לראש אותה ברכה. או שאנו דנים כל הג' ברכות עם ק"ש כיחידה אחת, ולפי זה יוצא להיפך שאם שהה בין ברכה לברכה חוזר לראש, אמנם אינו חוזר אלא אם שהה כדי לגמור את כל הברכות.

ולמעשה, מכיון שפסק ברכות להקל, פסק המשנה ברורה כשני הקולות, שאינו חוזר לראש אלא אם כן שהה באמצע ברכה כדי לגמור כל הג' ברכות, ולכתחילה יזהר שלא ישהה כדי לגמור אותה ברכה בלבד וכצד א' בירושלמי הנ"ל.

והנה בשבת נוהגין בהרבה קהילות לנגן בא-ל אדון, וגם בסיומת כל קטע הקהל והש"ץ מתחזנים והזמן מתארך, ויש לברר האם זמן זה נחשב לשיעור שהיה. ובביאור הלכה (סי' סה ד"ה קראה) כתב שאם הפסיק באמצע ברכות כהנים כדי לגמור את כל הג' פסוקים, חוזרים לראש. ומסתפק שבמקומות שנוהגין הכהנים לנגן בשעה שהציבור אומרים יהי רצון, אפשר שיש להחשיב גם זמן זה לשיעור לגמור כולה. ומשמע ממנו שבמקומות שהכהנים שותקים בשעת היהי רצון, וודאי שאין מחשיבין זמן זה. עוד כתב (סק"ד) שבאותן המקומות שמנגינן, אפילו מאריכים בנגינתם שיעור זמן לגמור כולה, אין זה הפסק, אמנם במקומות שהכהנים שותקין בין פסוק לפסוק זמן כדי לגמור כולה, חוזרין לראש. ולפי זה אם הדרך היא לסיים כל קטע בנעימה ולנגן בא-ל אדון, ישער כפי הזמן ההוא. ואם דרכו לשתוק, השיעור יתקצר.

בספר אשי ישראל (פ"ט הערה פח) כתב שמסתבר שמשערין כפי הזמן שלוקח לקרוא זה בפעת הזאת, כגון, אם בחול אומרו בחמש דקות, ובשבת בעשר דקות, יש לו שהות יותר. ואפילו בחול אם החליט שהיום יקרא בנחת, יש לו שהות יותר.

והנה אחד מהתנאים שצריך כדי להתחייב לחזור לראש בברכות קריאת שמע, זה שהשהייה היתה מחמת אונס. ולכן כתב הביאור הלכה (סי' קג ד"ה ועיין) שאפשר שמצרפין רק הזמן ששהה עד יציאתו מבית הכסא [שכאשר נצטרך לנקבו באופן שאסור להתפלל (כמו שנתבאר בסי' עו) האדם אינו ראוי לברך. ואח"כ הרי נמצא במקום שאינו ראוי], אבל הזמן ששוה אחר יציאתו אינו מצטרף שעכשיו כבר אינו אנוס.

העולה לדינא:

א. לכתחילה יודרו שלא ישהה זמן שאפשר לגמור את ברכת יוצר אור. ויכול לשער כפי קריאתו בשבת, ולפי מה שנוהג להאריך. אמנם בלי הזמן של הניגון בא-ל אדון [משום הצ"ע של הביאור הלכה]. ב. בדיעבד אינו חוזר לראש, אלא אם כן שהה כדי לגמור את כל ברכות קריאת שמע וקריאת שמע. ואם נוהג להרים קולו ולנגן בא-ל אדון יכול להחשיב גם זמן זה. וכן דוקא כאשר כל הזמן הנ"ל שהה מחמת אונס, שהיה בבית הכסא או שנצרך לנקבו באופן האסור להתפלל.

אכילת גבינה כשיש על השולחן שיירי בשר

זבולון התיישב ליד השולחן כדי לאכול ארוחת ערב לחם עם גבינה. אך אז הבחין בצלחת עם שיירי בשר מארוחת הצהריים שעדיין נותרה על השולחן, והתעורר ספק בליבו האם יועיל הנחת היכר בין האוכל שלו לצלחת עם שיירי הבשר, או שכיון שהוא אוכל לבדו אין מועיל לו היכר?

תשובה: נקדים את מקור דין זה מהמשנה בריש פרק כל הבשר (חולין קג): 'כל הבשר אסור לבשל בחלב, חוץ מבשר דגים וחגבים, ואסור להעלותו עם הגבינה על השולחן' וכו'. וברש"י אסור להעלותו 'דילמא אתי למיכלנהו כי הדדי, דקא נגעי ובלעי מהדדי'. ובמשנה בהמשך הפרק שם אמרו 'שני אכסנאין אוכלין על שלחן אחד זה בשר זה גבינה ואין חוששין'. ובגמרא שם אמר רב חנן בר אמי אמר שמואל לא שנו אלא שאין מכירין, אבל מכירין זה את זה אסור. ובהמשך דברי הגמרא מבואר שלא אסרו להעלות בשר עם הגבינה על השולחן אלא בתפיסה אחת, ומקשה הגמרא 'תפיסה אחת סלקא דעתך, אלא כעין תפיסה אחת'. ובתוס' (ד"ה כעין) אמרו שאם יש דבר מפסיק ביניהם לא הוי כעין תפיסה אחת. וכתבו ש'לפיכך נוהגין עכשיו אוכל אוכל בשר זה אוכל גבינה, מניחים לחם או קנקן להפסיק ביניהם, או אוכל על מפה אחרת דהוה כעין ב' תפסויות'.

והנה בשו"ע (סי' פח) העתיק דין זה וכתב 'אפילו בשר חיה ועוף אסור להעלותו על שלחן שאוכל עליו גבינה, שלא יבא לאכלם יחד. אבל בשולחן שסודר עליו התבשיל מותר ליתן זה בצד זה'. וניתן לדון מדברי המחבר האם כשאחד אוכל חלב ומונח בשר על השולחן שיתכן שאין בכך איסור כלל, ואפילו ללא היכר מותר. אך כבר כתבו אחרונים שדין זה וודאי אינו והדיוק אינו נכון. וכ"כ הבאר היטב (סק"א) בשם ספר בית הלל שאפילו ביחיד אסור להניח על השולחן. ועתה יש לנו לדון האם אף ביחיד יועיל היכר, או שמא כל ההיתר של היכר לא מהני רק לגבי שנים האוכלים, שכל אחד מזכיר לחבירו, אבל לאוכל יחיד לא יועיל היכר, אלא יצטרך להוריד את הבשר מהשולחן. והאחרונים נחלקו בזה, בשפת אמת (שבת יג. ד"ה התם דעות איכא) דייק מסוגית הגמרא שם, שהיכר מועיל רק כשיש ב' סועדים. אבל באוכל יחיד לא מועיל היכר [ולכאורה לשיטתו, אף כששניים אוכלים יחד גבינה ויש בשר על השולחן לא יועיל היכר, וצ"ע לדינא]. וכ"כ בדרכי תשובה בשם כמה אחרונים. מאידך מלשון החכמת אדם (כללים יא) משמע שפשוט לו שמועיל היכר אף ביחיד.

ונראה דיוק מדברי רש"י בדף קז שאין חילוק בין שני אנשים שאוכלים לאחד שאוכל. מכך שכתב שאם יש היכר לא אסור להעלות בשר וגבינה על השולחן, ומשמע שאין חילוק בין אחד לשניים. [ואף שבגמרא הביאו את ההיתר של היכר רק בשנים האוכלים ולא במשנה של אחד שאוכל, יש לומר שהוא משום שבמתני' בריש הפרק החשש הוא שמה יגע הבשר בגבינה כדכתב רש"י (הבאתיו לעיל)]. ויש לדון האם ההיתר שהביא רש"י 'שכל אחד אוכל על מפה שלו' היא מצד היכר או שמה ההיתר הוא שנחשב כב' שולחנות, ולפי"ז כשהיחיד יאכל הגבינה על מפה נפרדת לכו"ע יהיה מותר. אך אחר העיון בדברי התוס' שהובאו לעיל נראה שהמפה מהני רק משום היכר.

והב"ח הביא בשם רש"י ששתי אנשים האוכלים זה בשר זה גבינה השייכים רחוקים זה מזה, באופן שאין יכול האחד לפשוט ידו ולטול מהאוכל של השני, אינם צריכים היכר. והביאו הפרמ"ג (שפ"ד סי' פח סק"ג), ובבדי השולחן הסתפק האם ההיתר של מהרש"ל הוא משום היכר [שבאופן זה ניכר שהמאכל הרחוק שייך לשני ולא יבא לאוכלו]. או שמה ההיתר הוא משום שאין זה נחשב כשולחן אחד כיון שמונח בריחוק, ולפי"ז ההיתר יועיל גם לאדם אחד. ובמגילת ספר כתב שלמהרש"ל נחשב כאילו אינם בשולחן אחד ויועיל אף לאדם אחד. ונראה להקל באופן זה כיון שלא הוכרע שמהרש"ל מתיר מצד היכר, ובלאו הכי דעת החכמת אדם להקל, וכן מהדיוק מדברי רש"י לעיל.

העולה לדינא:

א. אדם אחד האוכל גבינה ומונח על השולחן בשר, לדעת רוב הפוסקים לא יועיל היכר, ועליו להסיר את הבשר מהשולחן. ב. באופן שהבשר מונח רחוק ממקומו ואינו יכול לפשוט את ידו ולהגיע אליו, נראה להתיר. ג. כששני אנשים אוכלים יחד גבינה ומונח בשר על השולחן, לא ברירא לן האם מועיל היכר [לדעת האוסרים לעיל] וצ"ע.

ממי מעיינות ושופכים לתוכם מים חמים המתבטלים בתוך מי המקוה, וכיון שהם עומדים להתבטל אין שם מים חמים על המקוה. אולם בדברי יוסף כתב לבסוף שמצא בספר כל בו (סוף הספר) שהביא תשובת רב האי גאון שאסר לבע"ק לטבול בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת, ואפילו בפושרין נראה שאסר שם, ועל כן סיים שהוא צ"ע. [ומקור דברי הגאון בספר האשכול הלכות תפילה וק"ש].

בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סי' כו) כתב ג"כ שעל פי דין נראה לו שאסור לטבול בחמין, אולם בסדרי טהרה הקל, ואין להאריך בזה כיון שכבר נהגו גדולי דורינו היתר, והנה להם לישראל. וכן פסק בטהרת ישראל (אות ה) שאין לטבול בחמין, ואם הבלנים מחממים את המקוה עד שיהיו חמין מוטב להעלים עין מזה כדי שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין.

ובשו"ת משנה שכיר (או"ח סימן קיח) להר"י טייכטל הי"ד הביא יישובים רבים לשיטתו של הקרבן נתנאל בכחא דהיתרא בטבילה בחמין בשבת, והביא דבשו"ת נחלת שמעון (סי' יא) ובספר סדרי טהרה (סי' קצז סעי' ט ד"ה ובאמת) הוכיחו כדברי הקרבן נתנאל. ובשלהי הדברים כתב: עד כאן הארכת לברר מקחו של צדיק רבינו בעל קרבן נתנאל, בחידושו שחידש דטבילה במקוה לא הוי בכלל גזרת חכמים, וכתב דהאריך להוכיח כן. ואנו לא זכינו לדבריו, והראיתי להוכיח שיש לדבריו פנים בהלכה, ואולי כיוונתי לדעתו, ואם לא בכולה על כל פנים במקצת מן הדברים ברור בעיני שהיה מכוון לזה, כי הערתי מקורו, ומקור מקומו טהור מן הש"ס ופוסקים. עכ"ל.

העולה עד כאן להלכה:

בנידון שאלת ההיתר לטבול במקוה חמה בשבת נחלקו האחרונים: א. הקרבן נתנאל כתב שטבילה אינה רחיצה ולכן אינה בכלל גזירת מרחצאות. ב. הנודע ביהודה כתב על טבילה בליל שבת דאין שייך החשש שיבואו לחמם בשבת, כיון שאז עדיין המים חמים. [ואין טעם זה מפסיק לטבילה בבוקר]. ג. עוד כתב שלא חששו חז"ל שמה יבוא להניח את הצונן על האש ממש, רק שמה יתן צונן לתוך חמין, ובטבילה במקוה הדבר אסור אף בלא זה, שהרי אין טובלים בשאובין. אולם כתב שאין להורות כן למעשה. ד. האבני נזר כתב טעם להקל, משום שאין הכוונה לשם רחיצה בחמים, וכל הכוונה היא רק לטבול במקוה, וכיון שהיא טבילה לשם מצוה מותר לכתחילה לטבול בחמין. ה. בשו"ת בנין ציון (סי' עו) כתב ללמד זכות, שהגזירה הייתה רק על מים שהתחממו בעצמם על ידי אור, אבל במים שבמקוה ששופכים מים חמים לתוך הצונן, נתבטלו המים חמים במי המקוה, וכתב להיזהר לתת את החמין לתוך המקוה קודם הלילה, משום שלאחר מכן כבר יש עליהם שם איסור, והרי זה כמבטל איסור לכתחילה. [לפי דבריו לא מצאנו היתר למקוה בזמנינו שמתחמם על ידי גוף חימום המותקן בבזר]. ו. בשו"ת דברי יוסף (סי' סד) כתב ללמד זכות, מאחר שאין איסור זה בכלל שבות רק משום גזירה כמ"ש הרי"ף, יש לומר שלא העמידו חכמים דבריהם במקוה טבילה של מצוה, וכן יש לומר, שכיון שלטבול בצונן יש מזה צער לגוף הוי דינו כמצטער שהתירו חכמים לרחוץ בחמין.

במאמר הבא נביא עוד צדדי ההיתר שיש בשאלה זו.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com